

S. Nagy Réka

Hamlet: szaxofon és fürdőkád

Shakespeare színművének zalaegerszegi bemutatójáról.

Ez elmúlt gonosz idöket beszélem...⁴², jut eszünkbe a szöveg, miközben a szaxofonból, korunk egyik jellegzetes hangszeréből, e régi magyar dallam variációja szól, utalva a darab cselekmény előtti történéseire, valamint méltó bevezetést és keretet biztosítva a közönségnek a színházi élmény befogadására. S eközben megjelenik a szellem, Hamlet atyjának szelleme, körüljárja a színteret, nyomatékosítva a tényt, amit már a szöveg alapján is többen fontosnak tartottak megjegyezni, hogy az apa szelleme, előbb lép fel, mint a fia, a dráma főhőse. Vagyis a szellem kulcsfigura.

Az Erzsébet korabeli ember a szellem háromféle értelmezésével találkozhatott. A katolikus elképzelés a szellemet valamiféle köztes lénynek, „anima separata”-nak tartotta, aki a purgatóriumból jár vissza az élők közé, hogy elrendezetlen ügyeinek kime-netelét befolyásolhassa. A protestánsok a szellemet általában gonosz léleknek, démonnak tartották, ártó

szándékot tulajdonítottak neki. A szkeptikusok pedig a jelenséget pusztán melankolikus elmék szüleményének vélték. Hamlet apjának szelleme, bár a dráma szemléletmódja, úgy tűnik, leginkább katolikus, az első jelenés során, még mindhárom elképzelést magában hordozza, hiszen még sem Hamlet, sem a közönség nem lehet bizonyos a kísértet szándéka felől. Márpedig a szellem alakjának rendezői értelmezése alapvetően befolyásolhatja Hamlet személyének értékelését is, amikor arra a kérdésre

⁴² Tinódi Sebestyén: *Enyingi Török János vitézsége* (1553)

keressük a választ, hogy az előadás Hamletje vajon hős, vagy áldozat? Bagó Bertalan rendezésében, sok megoldásra váró talány marad a közönségre, helyesnek ítélem, hogy nem ad konkrét választ sem a szellem, sem Hamlet valós motivációit illetően, ami még izgalmasabbá teszi az előadást. A zalaegerszegi színpadon, mint jeleztem a holt lélek a főszereplőnél nyomatékosan előbb jelenik meg, e rendezői megoldással erősen hangsúlyozódik a szellem cselekményben betöltött szerepe. Majd, az előadás során, mikor körvonalazódni látszik a néző számára egy lehetséges drámai megoldás, hirtelen felül kell bírálunk önnön koncepciónkra, hiszen Bagó a szellemet, a sírásót és a színészkirályt is Szakács Lászlóval alakíttatja. Az apa kísértete, csakúgy, mint a temetői munkás a lét-nemlét peremén áll, ez egyértelmű kötelék lehet e két szereplő között és utalhat a szellem valódiságára is. A színészkirály és a szellem szerepét viszont korábban azok a rendezők osztották egy színészre, akik Hamlet apjának „lidércét” nem valóságos túlvilági lénynek, hanem a történet szerint is beöltöztetett színésznek kívánták ábrázolni. Azt a koncepciót óhajtván alátámasztani e megoldással, hogy valakik, talán Fortinbras és emberei, hogy Hamletet megtévesszék, és bosszúra sarkallják, hamis, eljátszott

Jelenet a darabból (Gertrúd - Ligeti Kovács Judit, Claudius - Szegezdi Róbert, Polonius - Kiss Ernő, Ophelia - Holecskó Orsolya)

szellemet küldenek a vár fokára, hogy rábeszélje a királyfit a gyilkosságra, így kívánva megszerezni a trónt. Mert számításaik szerint, Hamlet aktivizálása végzetes lesz a helsingöri udvarra nézve. Ezen elképzelést látszik alátámasztani Szakács László szerepeltetése, mint halott király, de miután Hamlet egészen közelről látja apja szellemét, hiszen az majdnem ruhátlanul mutatkozik fiának, és annak ölébe hajtja a fejét, már sejtjük, hogy a szellem alak jelentésének megoldása ránk, nézőkre vár. Így tehát a jelenést valóságosnak kell gondolnunk, s mivel Hamleten kívül más szereplő is látja a szellemet, nem lehet örült, búskomor elme szüleménye sem. Mind a katolikus mind a protestáns elképzelés jegyeit magán hordozó halott lélekkel találkozik tehát itt a királyfi, hiszen az elrendezetlen dolgait kívánja fia által megoldani. Kóbor purgatóriumi lélek, mert saját elmondása szerint is azért akarja halála megtorlását, mert bűnei teljében ölték meg, s nem volt lehetséges

bűnbánatra. (Ezért nem öli meg később Hamlet Claudius, mikor az imádkozik.) Azt, hogy az apa szelleme tisztában van-e ezen kérésének súlyos következményeivel, szintén nem tudhatjuk, erre, úgy gondolom a legvégső jelenet adhat választ.

Hamlet szerepében Nagy Péter telitalálat, alkatilag is és játékaival is méltó főszereplője az előadásnak. Hitelesen ábrázolja a mai kor ideges, tépelődő, okos, filozófiára hajlamos fiatal felnőttjét. A szöveget mindvégig átélhetően tolmácsolta. Pontosan ráérezett a karakterkettősségére, hősi áldozatiságára, és választ is kaptunk tőle arra a kérdésre, amely talán a karakter megfejtésének legfontosabb kulcsa. Nem tudhatjuk ugyanis, hogy Hamlet valóban örült-e, vagy ahogyan azt ő állítja anyjának, csupán megjátszsa a háborodottat. Mert ellentétben azzal az állításával, hogy ő nem örült, csak úgy tesz, csupán a „felszéllel” bolond, viselkedése alapján, amilyen

zavarodottan Opheliával bánik és amilyen eszelős módon öli meg Poloniust, mégsem tudunk hinni neki, legalábbis sokak véleménye szerint. Ha a szöveg erre nem ad is teljesen egyértelmű választ, ahogyan a szellem alakjának valódiságára sem, semmi baj nem történik, hiszen a színpadra állított darab értelmezése a nézőre is maradhat. De a karakter megfejtése - ahogyan már Platón is megfogalmazta -, a színész feladata. A kulcsjelenetben, amelyben a két áruló, Rosenkrantz és Guildenstern faggatják Hamletet örülésének okai felől, ott Nagy Péter Hamletje megadja nekünk a választ, amely szerint a királyfi elmebaja valóban megjátszott csupán és Hamlet elméje nem zavarodott. Rajta nem lehet játszani, mint egy hangszeren, itt ő az, aki játszik. De miért játszik ilyen sokáig, miért emészti magát kérdésekkel, miért nem cselekszik?

Hamlet személyét, csakúgy, mint magát a drámát többféleképpen, több lehetséges értelmezés mentén elemezték már. Bagó Bertalan nem az egyén és társadalom ellentétére alapozta saját koncepcióját, hanem az individuum belső feszültségeire, személyiségfejlődésére építette az előadást. Valóban hosszú idő telik el, míg Hamlet a szellem kérésére, utasítására végez a jogtalan trónbitorlóval. A szellem megjelenése és a bizonyosságszerzés, az egérfogó jelenet között, némelyek szerint két hónap is

elmúlik, és ez után a Claudius gyilkosság még két hónapot várhat magára. Hamlet sokáig nem cselekszik. Miért?

Az egyik lehetséges magyarázatot, amelyet úgy vélem a rendező az előadásba hangsúlyosan bele is épített, Freud értelmezése adja meg. Szerinte azért várta a tett oly soká magára, mert Claudius (Szegezdi Róbert) személyében Hamlet saját belső énjének tükörképével szembesül, mikor megismeri a halott király öccsének valós tettét. Az erősen Oidipus-komplexusban szenvedő

Hamlet rejtett vágya ugyanis, hogy apját megölve elfoglalja annak helyét anyja ágyában és a trónon egyaránt. Azért nem tudja rászánni magát tehát a gyilkosságra, mert akkor, ugyanazért a bűnért, amit Claudius követett el, önmagával is végeznie kellene. Ezt az értelmezést támasztja alá az anya (Ligeti Kovács Judit) alakja is, aki, mint érett, szexuálisan túlfűtött ösztönlény jelenik meg a színpadon, valamint a Gertrud figura ellentétének

Hamlet monológja - Nagy Péter

felbukkanása, Ophelia (Holecskó Orsolya) színre lépése. Személyében, egy még nem érett, áttetszően légies, de szinte bábként rángatható, naiv gyereklány jelenik meg, s így valójában a darabnak egyetlen hús-vér nő szereplője van a színpadon: Gertrud. Ligeti Kovács Judit (Gertrud) hatalmas átéléssel ábrázolta, hogyan válik egy szexuális hatalommal bíró nő ismét sebezhető, kiszolgáltatott anyává. Az, hogy Hamlet a darabban nem a trónbitorlás tényét említi leginkább sérelemként, hanem, hogy anyja együtt hál Claudiuszal, valamint, hogy anyja szobájában viselkedik a leginkább eszelősen, és ott öli meg Poloniust, még inkább alátámaszthatják a freudi elképzelést Hamlet vérfertőző vágyáról. Az anya szobájában megjelenő torz tükör, amelyben a szereplők önmagukat, Hamlet pedig atyja szellemét is látja, s látjuk mi is, a közönség soraiban, szintén utalhat e két szereplő (az apa és az apa helyére állni vágyó fiú) lelki gyötrődéseire.

A tükör még egyszer előkerül az előadás során, mikor Hamlet fürdőkádban ülve tartja a közönség felé a csorba kis tükröt, alaposan belevilágítva így a nézők szemébe, ezzel is felhívva a figyelmet arra, hogy noha egyedül ő ül ténylegesen a kádban, ez a jelenet sem csupán róla szól. Hamlet nagymonológiát számos módon adták már elő, a zalaegerszegi előadás ezúttal mégis remek

újdonsággal szolgált: Hamlet fürdőkádban kuporogva mondta el, a *„Lenni vagy nem lenni...”* kezdetű monológot. Freud óta tudjuk, hogy a fürdőkád az anyaöl, az anyaméh szimbóluma, s Hamlet éppen oda, a biztonságba, felelősség nélküli állapotba, a tudattalan tartalmak birodalmába behúzódva mereng az élet nagy kérdésein. Freud írt arról is, hogy a férfiak szexuális vágyát, az aktust magát, az az ösztön hajtja, hogy az anyaméhhez kerüljenek ismét vissza. Továbbá, a fürdőkád, mint szimbólum az Álomfejtésben is megjelenik, ott a kiábrándultság, csalódottság metaforája.

Opheliát öltözködés, tisztálkodás közben pillantjuk meg először a színpadon, apjával intim közelségben, s az apafigura (Kiss Ernő kiváló alakítása) ábrázolásában is nyomon követhető a lánnyal kapcsolatos elnyomott vágy jelenléte. Polonius figurája azt a benyomást kelti, hogy az apa, megrémülve saját lelkéből előkúszó vágyaitól, úgy

Claudius és Gertrud (Szegezdi Róbert - Ligeti Kovács Judit)

védekezik, hogy „robotra kapcsol”. Mert, míg a fiával teljes mértékben rideg, valóban robotszerű a viselkedése, addig, ha a lányával van, érzelmi töltésű mozzanatok törnek fel belőle, és mikor ezt észrevenni látszik, minden erejével gépiesre kapcsol, néha olyan igyekezettel, hogy „be is kattan”, a program megakad.

Ophelia halálakor, noha az elmondott szöveg szerint is patakba fulladt a megzavarodott lány, a fürdőkád alkalmazása teljesen rendjén való. Ophelia, Holecskó Orsolya hiteles alakításában, annyira nem evilági lény, hogy a kádba fulladását úgy is értelmezhetjük, mint

visszatérést oda, ahonnan valaha tévedésből útra kelt. Így tehát az egész jelenet nem szájalmat ébreszt bennünk iránta, hanem megbékélést sugall. Nagyon szépen megkomponált jelenet volt, mikor az örült lány felfeküdt a megterített királyi asztalra, mintegy ravatalra, előre vetítve elkövetkező sorsát.

Polonius és fiának kapcsolata az előadásban szembetűnően rideg, míg Hamlet és apja közti viszony látszólag mély és szeretetteljes. Pedig mindkét kapcsolat férfi és férfi vetélkedéséről szól hatalomért, családfői státuszért vagy királyságért és a nő fölött való rendelkezés jogáért. Tovább él az ősi késztetés, hogy az apát, a törzs vezérét meg kell a fiúnak ölnie, hogy a javakhoz jusson. A felnőtt fiúgyermek ez által pedig potenciális veszélyt jelent az apára nézve. Olyan küzdelem ez, amely még a túlvilágon sem hagyja nyugodni Hamlet atyját, hiszen szerető apa-e az a férfi, aki a fia gyilkossága árán, sőt élete árán kívánja, hogy visszaálljon a világ rendje? Apa és fiú rejtett viszáljának, az apa indítékainak, vetekedésének egy apró, alig észrevehető, mégis fontos bizonyítéka, amikor már Hamlet haldoklik, feljön a király a sírból és fiát határozott mozdulattal félrelökve, odafekszik feleségé mellé a földre.

A dráma utolsó jelenetének színpadra állítása véleményem szerint nem volt elég hangsúlyos. Bár a koncepció érthető volt, a kripta, ahonnan csak a két igaz ember, Horatio, az élő és Hamlet a megholt került ki, s jó volt az elgondolás is, hogy Hamlet mintegy kitolja a halottak közül barátját, a színpadi ábrázolás mégsem volt hatásos, valami hiány érzetét hagyta maga után. Nehéz megoldani ezt az amúgy is sok vitát kavart drámai megoldást, amelyben, Shakespeare, mintha egy Erzsébet korabeli Quentin Tarantino is lakozna benne, végül minden szereplőt a pusztulásba sodor.

A darab végén a rendező elhagyta Fortinbras monológját, de ezzel nem maradt el a végső feloldozás, hiszen, mikor Hamlet, a halott királyfi elindul a túlvilágra, felcsendül a szaxofonon a *„Csillagok, csillagok szépen ragyogjatok, ennek a legénynek utat mutassatok”* dal-lama, ami szívemarkolóan váltja ki a végső, elmaradt monológot. Hangulatában szinte többet kapunk így vissza, mint amennyi elvész az eredeti gondolatból.

A zalaegerszegi Hamlet-előadás során, Bagó Bertalan koncepciója szépen követhető, kidolgozott, bár nem hibátlan, mégis, összességében sok újdonságot nyújtó, elgondolkodtató és méltó színpadra állítása Shakespeare művének. Az élményt tovább fokozta, hogy a rendező Arany János csodálatos fordítását alkalmazta, mégpedig úgy, hogy viszonylag kevés szöveget húzott ki belőle. A darab további szereplői pedig, (a teljesség igénye nélkül; Szemenyei János, Mészáros András, Mihály Péter, Vizkeleti Zsolt), mindannyian egy-egy sajátos szín-nel járultak hozzá Shakespeare drámájának színvonalas előadásához.